

Prikaz emocija kroz dječje likovno stvaralaštvo

Matić, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:808678>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lorena Matić

PRIKAZ EMOCIJA KROZ DJEČJE LIKOVNO
STVARALAŠTVO

Završni rad

Zagreb, srpanj 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lorena Matic

**PRIKAZ EMOCIJA KROZ DJEČJE LIKOVNO
STVARALAŠTVO**

Završni rad

Mentorica: Morana Varović Čekolj, mag. art, predavačica

Zagreb, srpanj 2022.

SADRŽAJ

SAŽETAK	
SUMMARY	
1. UVOD	1
2. PRIKAZ EMOCIJA U DJEČJEM LIKOVNOM STVARALAŠTVU	2
3. EMOCIJE.....	3
3.1. PODJELA EMOCIJA.....	4
3.1.1. Pozitivne emocije	5
3.1.2. Negativne ili nepoželjne emocije	6
3.2. UMJETNIČKA TERAPIJA („art-terapija“)	7
4. DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO	9
4.1. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA	9
4.1.1. Faza šaranja (faza izražavanja primarnim simbolima).....	9
4.1.2. Faza predsheme (faza izražavanja složenim simbolima).....	11
4.1.3. Faza sheme (faza intelektualnog realizma)	13
5. DJEČJI CRTEŽ.....	15
5.1. MOTIVI.....	16
6. LIKOVNA AKTIVNOST	17
7. PRAKTIČNI DIO RADA	19
7.1. MOJA OBITELJ.....	19
7.2. SLOBODAN CRTEŽ UZ GLAZBU	28
7.3. MOJ PRIJATELJ.....	37
8. ZAKLJUČAK LIKOVNIH AKTIVNOSTI	43
9. ZAKLJUČAK	44
LITERATURA	

SAŽETAK

U ovome radu govorit će se o povezanosti emocija s dječjim likovnom stvaralaštvom. Rad je podijeljen na dvije cjeline: prva cjelina teorijski obrađuje emocije, prikazuje njihovu podjelu, objašnjava dječje likovno stvaralaštvo, vrste motivacije te objašnjava kako se umjetničkom terapijom može pomoći djeci s određenim teškoćama u razvoju.

Druga se cjelina sastoji od praktičnoga rada obavljenog u Dječjem vrtiću Gajnice datuma 10. svibnja i 13. svibnja 2022. Kako bi povezanost emocija s dječjim likovnim stvaralaštvom bila što jasnija, prikupljeni su radovi djece iz triju mješovitih odgojnih skupina, od kojih su u jednoj djeca od 2 do 4 godine, dok su u drugim dvjema djeca od 3 do 7 godina. Radovi su rezultat dječjeg likovnog stvaranja koji je u svakoj odgojnoj skupini sadržavao drugu temu. Sva su djeca bila motivirana razgovorom, no i čitanjem slikovnice, glazbom te razgovorom tijekom boravka u dvorištu vrtića. Svaki priloženi crtež izabran je zbog svoje originalnosti, posebnosti načina pristupa radu i prenošenja poruke koja je ispisana ispod svakoga rada. Tijekom odabira dječjih radova važna je bila priča kojom je svako dijete opisalo svoj rad kako bismo radu dodijelili određene emocije pobuđene u tome trenutku.

Crtež jest rezultat djetetova truda, posvećenosti i prikaza onoga što ne može biti izgovoreno. Poželjno je djeci davati što više prilika za slobodno izražavanje crtežom kako bismo uvidjeli kako njegov razvoj teče te je li sposobno samo sebe predstaviti na isti način. Slobodu stvaranja potrebno je prekinuti i ponuditi pravu raznolikost materijala kako bismo uočili jasan djetetov napredak, njegove mogućnosti i sposobnosti.

Ključne riječi: emocije, terapija, dječje likovno stvaralaštvo, crtež

SUMMARY

This paper will discuss the connection between emotions and children's artistic creativity. The work is divided into two parts - the first part theoretically deals with emotions, how we share them, explains children's artistic creativity, types of motivation and how art therapy can help children with certain developmental difficulties.

The second part consists of practical work carried out in the Kindergarten Gajnice on May 10 and May 13, 2022. In order to make the connection between emotions and children's artistic creation as clear as possible, the works of children from three mixed educational groups were collected, one of which includes children from 2 to 4 years old, while in the other two there are children from 3 to 7 years old. The works are the result of children's artistic creation, which contained a different theme in each educational group. All children were motivated by conversation, but also by reading picture books, music and conversation during their stay in the kindergarten yard. Each attached drawing was chosen for its originality, the special way of approaching the artwork and conveying the message that is written under each work. During the selection of children's artwork, the story that each child used to describe their artwork was important in order to assign certain emotions to the artwork that were evoked at that moment.

The drawing is the result of the child's effort, dedication and representation of what cannot be spoken. It is desirable to give children as many opportunities as possible to freely express themselves through drawing in order to see how their development is progressing and whether they are capable of presenting themselves in the same way. The freedom of creation needs to be interrupted and a real variety of materials must be offered in order to clearly see the child's progress, his possibilities and abilities.

Key words: emotions, therapy, children's art, drawing

1. UVOD

Čovjek je tijekom života pod utjecajem raznih emocija, isto kao i bilo koji oblik stvaranja. Tako i dječje likovno stvaralaštvo prate razne emocije. Bilo da se radi o onim svjesnim bilo o onim nesvjesnim, one utječu na finalni produkt likovnoga stvaranja. Također, za nastanak emocija odgovorne su razne osobe iz okoline, isto kao i događaji i situacije. Dijete uspijeva pronaći strategije, materijale i sredstva kojima se izražava te tako predstavlja samoga sebe. Kako bi se dijete uspjelo predstaviti društvu i okolini, ponekad je vrlo oprezno, preplašeno i plaho, dok s druge strane često postaje izuzetno uživljeno u svoj rad bez obraćanja pozornosti na ono što se događa oko njega. Najčešće kao motivacija za likovno stvaranje može poslužiti neki crtež, igra, razgovor ili zvuk/glazba. Analizom dječjih radova možemo uvidjeti djetetove interese, način življenja – navike, rutinu, a tek zatim djetetovim pristupom likovnome radu možemo zaključiti koje ga teme zanimaju, uživa li više u slobodnom stvaranju ili jasno zadanoj temi. Dijete prilikom slobodnog izražavanja prikazuje svoju verziju onoga što isključivo ono misli, kako vidi neku pojavu te se to odvija bez ometanja okoline koji bi mogli stvaranje rada *odvesti* u potpuno drugome smjeru. Razlog zbog kojega je potrebno ozbiljno shvatiti dječje likovno stvaranje jest djetetova nemogućnost verbalnoga izražavanja svega što misli. Novaković (2015) govori o važnosti originalnosti dječjeg rada tako da crtež nije imitacija djetetove stvarnosti, već da je prikaz karakteristika, uloge i funkcija predmeta koji ga okružuju. Zbog likovnosti i povezanosti kognitivnog, socijalnog i emocionalnog područja razvoja djeteta crtež se koristi kao alat za art-terapiju, odnosno za umjetničko liječenje, a ona se najčešće izvodi kroz *neobavezni* razgovor, ili igru s djetetom.

2. PRIKAZ EMOCIJA U DJEČJEM LIKOVNOM STVARALAŠTVU

Preko djetetova likovnog izražavanja može se mnogo zaključiti o samome djetetu. Kada bi se dječje likovno izražavanje promatralo, primijetili bismo da se svako dijete brže ili sporije razvija, napreduje i naposljetku ostvaruje u likovnom smislu. Djeca započinju sudjelovati u likovnoj umjetnosti od prvoga trenutka kada se osjećaju zainteresiranima i sposobnima. Prema Klunić i sur. (1995) dijete postaje dio socijalne sredine koja mu pomaže u osvještavanju sebe sa svojim mogućnostima i sposobnostima kao individue u društvu. Uključivanjem djeteta u svijet oko njega, omogućuje mu se početak njegova razvoja. Dolaskom u interakcije s okolinom dijete uspijeva svakodnevno stjecati nova znanja, vještine i iskustva koje će kasnije vješto primjenjivati. Opskrbljujući djetetovu okolinu kvalitetnim materijalima, poticajima i događanjima prikladnima djetetovu uzrastu, otvaraju se dodatne mogućnosti za njegov brži i bolji napredak i razvoj. S odgojiteljeve se strane očekuje da jasno raspoznae djetetove osobine te mu ovisno o njima priprema poticajno okruženje koje bi moglo ispuniti djetetova očekivanja, želje i potrebe. Poticanjem djece na interakciju s drugom djecom pomažemo sa savladavanjem prepreka u odnosima u budućnosti, u osvještavanju njih samih kao individua otkrivanjem koje su njihove mogućnosti i sposobnosti te bržim i lakšim upoznavanjem emocija i suočavanjem s njima. Važno je djetetu pružiti osjećaj pripadnosti kako bi se mogli razviti povjerenje i sigurnost. Tek kada se dijete osjeća sigurno, započet će djelovanje i ostavljati svoj trag tamo gdje je došlo. Poznato je da je svakome djetetu potreban različit period za prilagodbu u skupini, no to možemo olakšati na načine koji sami roditelji koriste s djecom u vlastitim domovima. Najčešće se aktivnosti tiču čitanja slikovnica prije spavanja kako bi se dijete umirilo. To može biti zajedničko crtanje ili slikanje, ali i nešto potpuno treće – nešto što dijete voli raditi, a da je primjereno ponašanju u vrtićkoj ustanovi. Prema Klunić i sur. (1995) svatko od nas ima potrebu da ga netko voli i da on nekog voli. Tako je potrebno djetetu u vrtiću pružiti osjećaj kao da je kod kuće – prostor ispuniti ljubavlju i srećom kako bi dijete što prije samostalno krenulo u slobodnu igru i stvaranje „svoje priče“.

3. EMOCIJE

Emocija je riječ koja potječe od latinske riječi *emovere*, a ima nekoliko značenja: 'poticati, voditi naprijed, uzbuditi'. Prema Čorlukić i Krpan (2020) emocije su neizostavni dio ljudskog ponašanja i bez njih ne možemo zamisliti društvo. Riječima je ponekad nemoguće iskazati ono što osjećamo. Dapače, svakim pokušajem izražavanja emocija riječima umanjujemo doživljaj onoga što zaista osjećamo. Riječi su, dakle, naspram emocija mnogo manje značajne. „Riječi su prilično nemoćne iskazati tako duboki smisao i doživljaj ljubavi koji je dijete u prethodnim ilustracijama izrazilo likovni jezikom, a crtanje i slikanje je, kako tvrdi Belamarić (1986), najiskreniji način njihova izražavanja.“ (Bilić i sur., 2012, str. 4).

Emocije su općeprisutne u svemu što proživljavamo. Teško je odvojiti trenutak i reći da ne osjećamo niti jednu emociju. One su dio našega života, svakodnevno nešto osjećamo prema samima sebi, prema ljudima koji nas okružuju, prema nečemu što radimo ili čime se bavimo. Zbog određenih događaja dolazi do buđenja različitih emocija – što poznatih, što novih. Djeca se također susreću s buđenjem raznih emocija. Kako bi ih ona što lakše izrazila i što prije naučila, potrebno ih je saslušati, pokazati razumijevanje i poštovanje prema izrečenome. Do najbolje uspostave međusobnog razumijevanja dolazi kada prepričamo doživljeno te navedemo sve emocije koje su bile prisutne tijekom događaja o kojemu smo govorili. Kao što je prethodno rečeno, emocije se bude prilikom svega što radimo, pa tako i tijekom stvaranja likovnog djela.

Djecu je važno poticati na izražavanje emocija kako bi se u budućnosti mogla što pravilnije izražavati, kontrolirati i razumijevati ih. Prema Brajša-Žganec (2003) važno je da dijete uspijeva prepoznati vlastite emocije kako bi razumjelo kakva je povezanost njegova osjećaja s reakcijama okoline. Da bismo mogli reći da je dijete naučilo što su emocije, prvo ih treba znati adekvatno izraziti i prepoznati kod sebe i kod drugih. Prema Bilić i sur. (2012) ono što predstavlja osnovu ranog emocionalnog učenja, tj. emocionalne pismenosti jest djetetova usmjerenost prema promatranju, prepoznavanju i interpretaciji vlastitih emocija i razumijevanje njihova nastanka. Dijete koje je naučilo govoriti osim govorom komunicirat će s okolinom emocijama i tako očekivati povratnu emocionalnu reakciju poput osmijeha ili ljutita izraza lica na njegovo ponašanje. S obzirom na to da djeca neprestano promatraju i *upijaju* okolinu, čest je slučaj da će dijete uglavnom oponašati ono što je vidjelo, a ne izraziti kako se osjeća.

Kao i sve, dječje je likovno stvaralaštvo proizvod pozitivnih i negativnih osjećaja. Pružanjem nevizualnih poticaja dolazi do djetetova povezivanja s unutarnjim sobom. Tako

započinje razvijanje sve veće kreativnosti unutar djeteta i njegova opuštanja kako bi bilo slobodnije izraziti ono što osjeća te kako bi predstavilo sebe onakvo kakvo jest.

Određeni osjećaj možemo različito prikazati crtežom, neovisno o tome radi li se o linijama različitih smjerova i oblika, o bojama, preklapanju oblika, smještaju motiva na papiru, razbacanosti ili fluidnosti rada. To je moguće zato što je crtanje, tj. likovno stvaranje općenito, sposobno započeti emocionalni razvoj. Prema Bilić i sur. (2012) mlađa će djeca prilikom likovnoga izražavanja češće koristiti doslovne značajke, poput crtanja suza, koje će predstavljati tugu, dok starija djeca uglavnom koriste apstraktne znakove, poput linija prema gore ili dolje, ovisno o tome žele li izraziti pozitivnu ili negativnu emociju. Način pristupa likovnom djelu starije djece razlikuje se tako što je bogatiji i raznovrsniji u odnosu na pristup mlađe djece. Dijete smatra da sve može prikazati odgovarajućim oblicima i bojama, bilo da se radi o njihovoj okolini bilo da se radi o opisivanju njih samih. Ona uživaju u dodavanju i oduzimanju detalja od stvarnoga izgleda onoga što žele prikazati, a upravo je to ono što ih odaje kada se radi o praćenju njihove unesenosti u stvaranje rada. Prema Bilić i sur. (2012) djeca će se, ako žele izraziti više aspekte osjećaja, koristiti linijama i točkama, kojima će dobiti suptilnost osjećanja, a kada se radi o osjećajima na fiziološkoj razini, slikat će i ispuniti pune oblike i plohe. Kako bi likovno djelo koje stvaraju bio što konkretnije, sebe i okolinu dovode u odnos ispreplitanja da bi emocije bile što vidljivije i jasnije za prepoznati. Prema Bilić i sur. (2012) djeca su sposobna uočiti nastanak emocija kao posljedicu interakcije s vanjskim svijetom i svjesna su da ljudi i situacije iz djetetova okruženja utječu na njihove emocije.

3.1. PODJELA EMOCIJA

Emocije možemo podijeliti na pozitivne i negativne emocije. Govorit ćemo o osnovnim emocijama, od kojih su pozitivne sreća i iznenađenje, a negativne ili nepoželjne emocije bile bi one vezane uz tugu, ljutnju, strah i gađenje. Sve navedene emocije uglavnom se razvijaju do kraja 6. mjeseca djetetova života.

Prema Andrić i Čudina-Obradović (1994) primarne su emocije strah, bijes, radost, žalost i afektivna vezanost. Navedene se emocije daju uočiti već kod najmanje djece prilikom uspostavljanja emocionalne veze s majkom i ostatkom uže obitelji te povremenog reagiranja na okolinu, a prilikom djetetova socijalnog i kognitivnog učenja dolazi do razvijanja sekundarnih emocija te mogućnosti njihova prepoznavanja u vlastitoj okolini.

Ako ne postoji prisutnost pozitivnih emocija, vrlo je vjerojatno da će dijete biti nezainteresirano za likovno stvaranje pa „odsutnost pozitivnih emocija izaziva opadanje intenzivnosti rada, ritma za krvotok, disanja i endokrinog sustava“ (Bodulić, 1982, str. 48). Zbog toga je pri zadavanju zadataka važno prikladno zadatku izvesti motivaciju i ponuditi materijale s kojima su djeca uspostavila emocionalnu povezanost. Prema Grgurić i Jakubin (1995) djetetu su bitni doživljaj i akcija, a njegova je osnovna potreba tijekom razvoja likovnosti neprestano mijenjati sadržaj rada. Da bi dijete za to bilo sposobno, potrebno je imati želju za aktivnim spoznavanjem i istraživanjem doživljenog. Želja za spoznavanjem u početku se kod djece ne događa namjerno i svjesno, ali ubrzo postaje takva.

3.1.1. *Pozitivne emocije*

Osim već navedenih pozitivnih emocija, poput radosti, u pozitivne emocije još možemo svrstati sreću, opuštenost i mir. Pozitivne su emocije vrlo povezane s prosocijalnim ponašanjem, a to je ono koje se poštuje na svim razinama društva. Ono odiše dobrim djelima, kao što su, primjerice, pomaganje drugima u nevolji, i ne propitkuje postoje li skrivene namjere iza toga. Takvo je ponašanje moguće prikazati kroz likovnu umjetnost tako da djeci zadamo zadatak da crtežom prikažu sebe ili nekoga drugoga tko pomaže nekome kome je to potrebno. Po završetku rada svako bi dijete predstavilo vlastiti rad. Za to se vrijeme otvara prilika za razvoj empatije i pozitivnih emocija. Kada je riječ o empatiji, važno je da ne dođe do razvijanja žaljenja prema nekome i da mu se ne pomaže isključivo iz tog razloga zato što se to po svemu odmiče od prosocijalna ponašanja, odnosno pozitivnih namjera.

Kako nam je nešto važno ili nam je doživljaj nečega pozitivan, takve ćemo boje i veličinu objekata za svoga likovnoga stvaranja primijeniti. Također, na crtežu će biti više detalja i svaki će od njih imati određeni značaj. Primjerice, u pregledavanju dječjih likovnih radova djevojčica je isprva nacrtala sebe i svoju prijateljicu kako se ljuljaju okrenute leđima prema onome tko gleda u crtež, no ubrzo je okrenula papir na drugu stranu i nacrtala ih bočno, dodala još jednu prijateljicu kako hoda s njima dvjema duž cvjetne livade i svima im dodala iste izraze lica – spokojne i vesele – kako bi nam dokazala koliko su zapravo uživale u šetnji tog sunčanog dana. Prvi je crtež nacrtan vrlo minimalistički, smješten je u središte i bio je nacrtan unutar okvira, dok je prilikom crtanja drugog crteža ispunila cijelu pozadinu plavom bojom nastojeći prikazati nebo i golemo sunce koje ih obasjava. Nebom je ispunila praznine koje su mogle ostati na crtežu i tako postigla dojam njihova stvarnog uživanja u šetnji.

Kada bismo promatrali linije koje se vuku za vrijeme stvaranja crteža, primijetili bismo kako su one pokazatelj staloženosti i koncentracije. Ako se radi o linijama povučenim iz nekoga neodređenoga smjera prema drugom neodređenom, kroz njih se može osjetiti gibanje, fluidnost rada i nekakva vrsta beskrajnosti i neograničenosti. Razlikujemo ravne linije od onih izlomljenih i valovitih. Iz izlomljenih linija daje se osjetiti grubost, agresija pa čak i nemir i bol, dok se valovita doima kao oličenje blagosti, mira, nježnosti i slobodnoga toka.

Kao sve dosad navedeno, boje mogu izazvati različite reakcije, ovisno o karakteru ljudi. Svaka boja ima svoje značenje, no to nije određeno na razini cijeloga svijeta. Brojni narodi imaju svoje poimanje boja. Različite boje svakoga će asociirati na nešto drugo. Postoje neke boje koje se generalno vežu uz neki pojam, kao na primjer plava uz nebo, zelena uz travu, crvena uz ljubav ili žuta uz sunce ili svjetlost. Ipak, to što je to tako „kod nas“ ne znači da već negdje drugdje unutar naše države ili okolnih zemalja neće biti drugačije.

Djeca pri likovnome stvaranju uglavnom odabiru boje koje vole, sviđaju im se ili im se u tome trenutku čine prikladnima za uvrstiti i primijeniti. To ne znači da je primjena ispravna, ali je pokazatelj utjecaja i uključenosti emocija za vrijeme likovnog stvaranja.

3.1.2. *Negativne ili nepoželjne emocije*

S obzirom na djetetovu adaptaciju u skupini, dječje učenje i razumijevanje emocija odgađa se za neko vrijeme. Do tada dijete stvara percepciju okoline u kojoj se nalazi.

Često se zbog djetetova osjećaja nemogućnosti verbalnog izražavanja problema saznaje tek po nastanku i analizi njegova crteža. Može se raditi o noćnim morama koje se često pojavljuju, o stvarnim obiteljskim situacijama i ozračju u kojemu se dijete svakodnevno nalazi ili je vidjelo neku njemu nepoznatu situaciju koja je negativno utjecala na njega i poželio je prikazati je crtežom umjesto pričati o njoj. Tako crtež govori umjesto djeteta. Slikovni je prikaz nerijetko vjerniji nego riječi koje bi mogle opisati aktualnu situaciju. Ako se radi o zlostavljanju, djetetu likovno izražavanje zaista može pomoći upravo zato što mu se lakše izraziti crtežom nego riječima, zato što mu crtež pruža olakšanje od stresa koji svakodnevno proživljava. Postoji nekoliko obilježja crteža po kojima se može pretpostaviti i zaključiti da se radi o zlostavljanom djetetu. Isprva takvo dijete možemo prepoznati po njegovu ponašanju. Ono je povučenije u odnosu na drugu djecu, tiše, potištenije, tjeskobno je i ponekad depresivnog raspoloženja.

Kada zlostavljano dijete nacrtava ljudsku figuru, što je zaista često, njezini dijelovi tijela

vrlo su prepoznatljivi po isticanju velike glave, očiju, zubi ili ruku i izostavljanju usta, što se može povezati s pritiskom o djetetovu obećanju čuvanja tajne. Dinamika crteža vrlo je izražena. Često se pojavljuju nekontrolirana povlačenja linija koja podsjećaju na nemir. Nisu izostavljena pretjerana sjenčanja, šaranja, natiskivanja brojnih objekata kako bi stvorili gužvu, često je prikazano nevrijeme bilo koje vrste: kiša, munje, gromovi...

Sve navedeno izaziva negativne emocije, poput ljutnje, straha, srdžbe, tuge, frustracije ili bijesa. Negativne se emocije uglavnom vežu uz zlostavljanu djecu, no također su vrlo izražene kod djece s poremećajima u ponašanju. Bilić (2011) navodi važnost odgojiteljskog i učiteljskog znanja i upućenosti u djetetovu uništenost osnovnog povjerenja u svijet i ljude te o tome koliko je zapravo izražen osjećaj krivnje, straha i srama. Ponašanje *takve* djece može se iskazati kroz dvije krajnosti: ili će biti u potpunosti izbjegavati bliske odnose ili će istražiti sve mogućnosti zbližavanja s okolinom.

3.2. UMJETNIČKA TERAPIJA („art-terapija“)

„Rano učenje o prepoznavanju, odnosno osvješćivanju emocija i doživljaja te njihovo izražavanje, osobito kreativno, predstavlja prema grčkim filozofima 'lijek za dušu' te je osobito važno za zdrav razvoj djece i njihovo funkcioniranje tijekom života.“ (Bilić i sur., 2012, str. 5) Sama riječ *art* označava umjetnost, dok terapija predstavlja liječenje. Još se naziva umjetničkom terapijom, a to je oblik liječenja poznat kao korištenje umjetničkih metoda za liječenje psihičkih poremećaja te za poboljšanje mentalnog zdravlja. Prema Mataiji (2015) neki psihički poremećaj, odnosno dijagnostiku možemo otkriti pomoću crteža ili nekih drugih umjetničkih aktivnosti isto kao što se pronalazi adekvatni postupak otklanjanja poremećaja pomoću odgovarajućeg oblika terapije. Ideja art-terapije jest da kreativno izražavanje može potaknuti iscjeljenje i mentalno blagostanje. Umjetnošću komuniciramo, izražavamo se. Također, njome se ljudi tisućama godina koriste kao oblikom liječenja. Jedni od najčešćih, odnosno glavnih oblika terapija koje podrazumijevamo pod izrazom „art-terapije“ jesu plesna terapija, glazbena, izražajna, terapija dramom i pisanjem. Liječnici koji se bave ovim oblicima terapije primijetili su da se osobe koje žive s mentalnim bolestima često izražavaju crtežima ili drugim umjetničkim djelima. To je poslužilo kao sjajna strategija kojom bi se umjetnost koristila za liječenje.

Likovno izražavanje može uvelike pomoći pri djetetovu oslobađanju od potencijalne

napetosti koju ne može samostalno definirati kao takvu, no poznato je da je lako prikazati emociju poput straha, tuge ili izrazite sreće, pa to i čine. Osim toga, ono što se također može koristiti kao alat u rješavanju stresa i napetosti jest oblikovanje materijala poput glinamola, gline, plastelina i sl. Cilj je omogućiti djeci priliku za usvajanje društveno prihvatljivog načina ponašanja i reagiranja prilikom pojave emocija ili događaja koji odstupa od njihove svakodnevice i onoga što su dosad iskusili i doživjeli. Kreativni proces, konkretno likovnog stvaranja, koristi se kako bi se djeci olakšalo izražavanje samih sebe i kako bi uspjeli pronaći nove načine za izražavanje emocija, razvijanje novih vještina suočavanja s izazovima i stresom, jačanje samopoštovanja i sl. Najčešće aktivnosti i sredstva kojima se djeca služe tijekom emocionalnog učenja i same umjetničke terapije jesu kolaž, bojanje, crtanje ili šaranje, slikanje prstima, fotografiranje, rad s glinom i kiparstvo. Prema Balić Šimrak (2010) postoji ideja da se osobine pojedinaca odražavaju na njihovim radovima te da je ona temelj kreativne terapije, isto kao što stvaralački likovni proces može biti sredstvo izražavanja i terapijske komunikacije.

Dok se terapeut u radu s odraslom osobom služi komunikacijom, u radu s djecom koristi se igrom. Na početku se terapeut pretvara da ništa ne zna o djetetu ni o njegovu stanju, a to služi kao dobra osnova o kojoj ovisi djetetova brzina oslobađanja napetosti, buđenja kreativnosti i prihvaćanja igre. Prema Bastašiću (2014) kao što dijete mora vjerovati u igru koja se koristi tijekom terapije, isto tako mora i terapeut. U suprotnom se neće moći ostvariti željena duboka komunikacija terapeuta s djetetom u sebi, kao ni s djetetom koje prisustvuje terapiji. „Bilo koju lutku da natakne na ruku, terapeut je mora znati oživjeti, znati ući u interakciju s njom i istovremeno njome izraziti ono što se tiče djeteta, govoriti o njegovu problemu, blago ili možda ironično, ali uvijek s razumijevanjem. Dijete će prihvatiti igru osjeti li da ga je terapeut razumio.“ (Bastašić, 2014, str. 22).

Prema studiji iz 2016. objavljenoj u „Journal of the American Art Therapy Association“ manje od sat vremena kreativne aktivnosti može smanjiti stres i imati pozitivan učinak na mentalno zdravlje, neovisno o umjetničkom iskustvu ili nadarenosti za bilo koji oblik umjetnosti.

Neke od situacija u kojima se može koristiti umjetnička terapija s djecom jesu:

1. djeca imaju probleme u ponašanju ili socijalne probleme u školi ili kod kuće
2. dijete je doživjelo traumatski događaj
3. djeca s teškoćama u učenju
4. djeca koja svakodnevno doživljavaju jak stres
5. pojedinci koji žive s ozljedom mozga.

Također, važno je napomenuti da umjetnička, konkretno likovna, terapija nije za svakoga. Iako visoke razine kreativnosti ili umjetničkih sposobnosti i vještina nisu potrebne da bi terapija bila uspješna, mnoge odrasle osobe, isto kao i djeca, koje ne vjeruju da su kreativne ili umjetnički nadarene mogle bi biti otporne ili skeptične prema cijelome procesu. Zbog toga umjetnička terapija ne može biti učinkovita za sve koji se u njoj okušaju, pogotovo ako se radi o nekom specifičnom i ne toliko učestalom mentalnom zdravstvenom stanju poput shizofrenije.

4. DJEČJE LIKOVNO STVARALAŠTVO

Prema Gorup (2019) dječje likovno stvaralaštvo nerijetko rezultira autentičnim radovima djece koja neprestano uspijevaju nadmašiti očekivanja odraslih. Djeca istraživanjem materijala od svoje najranije dobi omogućuju svakodnevnu nadogradnju svoga iskustva koje im kasnije služi ispunjavanju svojih radova raznim detaljima, stapanjem raznih „pjesničkih slika“ u jednu i sl.

4.1. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA

Različite su mogućnosti i sposobnosti izražavanja djece u likovnom stvaralaštvu, a one najčešće ovise o njihovoj dobi, odnosno razvojnoj fazi likovnog stvaralaštva u kojoj se nalaze.

4.1.1. Faza šaranja (faza izražavanja primarnim simbolima)

Traje u razdoblju od 2. do 4. godine djetetova života. U ovoj fazi dijete povlači uglavnom nasumične linije. Prema Boduliću (1982) svaka motorička aktivnost, pokreti ruku isto kao i grafički učinak izrazito iznenađuju, vesele i potiču dijete na likovno stvaranje. Povlačenje linija i zapažanje ostavljenog traga djetetu stvara poseban užitak te taj pokret povlačenja linije želi konstantno ponavljati kako bi ostajalo što više tragova koji se mogu promatrati. Posebnosti likovnih tehnika ističu se pri njihovu mijenjaju i kombiniranju kao i mijenjanju boja. Prema Peiću (1981) zbog različitih karakteristika crta možemo razlikovati jedan nacrtani predmet od drugoga, jednu životinju od druge po obliku ili jednu biljku od druge po boji, a kako bi to bilo moguće, psihički se elementi poput crte, boje i oblika trebaju

međusobno upotpunjavati. Šaranje u ovoj fazi i držanje olovke/bojice/flomastera djetetu izuzetno pomaže u razvoju fine motorike. S vremenom se stvara kontrola pokreta, pa dijete sredstvo kojim šara drži sve spretnije, čvršće i pravilnije. Dakle, u ovoj je fazi naglasak na razvijanju motoričkih sposobnosti. Prve su šare uglavnom isto usmjerene. Ako je prva povučena slijeva nadesno, vrlo je velika mogućnost da će dijete do kraja svoga šaranja pratiti isti pravac kretanja linija. Prema Boduliću (1982) do toga dolazi zato što dijete u početku razvoja pokretnosti ruke, ruku pokreće najprije vješto iz ramena, a kasnije u laktu i šaci, a najkasnije savladava pokrete mišića i zglobova prstiju. Prvi prepoznatljivi oblik koje dijete uspije šarati je krug, odnosno kružnica, a zbog uspjeha „zaokruženja“ u djetetu se stvara posebno zadovoljstvo. Vjeruje se da je povod tome anatomija šake koja potiče na kružne pokrete prije negoli na one kojima bi načinili pravokutnik ili neki drugi oblik koji bi sadržavao kutove. „U prvim šarama je uvijek prisutan krug. ... Krug je najlakše nacrtati, jer se crta savija bez prekida, kontinuirano i zatvara jedan lik – krug. ... možda ga provocira zglobna čaška koja je građena tako da se u njoj kreće zglobna kugla, pa je onda pokret kružan.“ (Bodulić, 1982, str. 30). Dijete sve prikazuje krugom te njime naglašava i odjeljuje motiv jedne cjeline od druge.

Na kraju faze dolazi do pokušaja prikazivanja okoline. Takav se crtež interpretira kao „slučajno postignuti crtež“ ili faza „slučajnog realizma“ (Linquet, 1978, str. 35) Kada dijete savlada osnovne grafičke elemente poput linije, mrlje i točke, započinje s promatranjem svog crteža te postaje sposobno za uočavanje sličnosti s nekim već poznatim predmetom, pa motivima i crtežu temeljem toga daje naziv. „Crtež – šara provocirao je određenu misaonu sliku – predodžbu u sferi dječjeg mišljenja. Ovaj radni učinak u fazi šaranja, zapravo ova igra, pokrenut će dijete na likovno svjesno oblikovanje prethodno zamišljenog lika. Misao će kao prva zamišljena vizija pokrenuti crtačku aktivnost kao sekundarnu aktivnost.“ (Bodulić, 1982, str. 30). Dakle, ako dijete načini neki kružni oblik ili barem otprilike kružni oblik, ono će vjerojatno zbog misli asocijacije već poznatoga taj nacrtan predmet nazvati loptom ili nekim njemu poznatim objektom unatoč tome što na djetetovu crtežu ne vidimo pravilni kružni oblik koji bi zaista mogao predstavljati imenovani predmet. Tako će sljedeći put dijete u likovnu aktivnost krenuti potaknuto misli o toj lopti te će je crtati nastojeći postići kružni oblik nalik prethodnom crtežu. S druge strane, kružeći linijama po papiru dijete dobiva osjećaj o ispunjenosti prostora, pa će tako linije predstavljati potvrdu dinamičnosti koju osjete tijekom življenja.

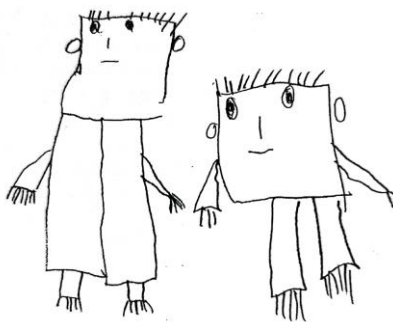

Slika 1. Prvi pokušaji pravilnoga držanja olovke, olovka (2 g.)

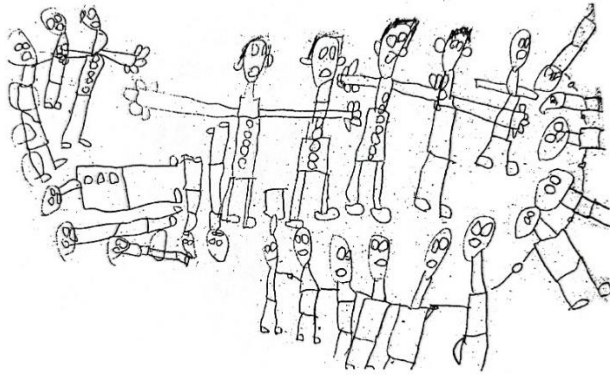
Najbitnije za dijete u ovoj fazi je da se u njemu pokrene misao koja će ga poticati na likovno stvaranje. Prema Kroflin, Nola i sur. (1987) ono što djetetovoj okolini otkriva dječja viđenja i shvaćanja svijeta jest način djetetova izražavanja linijama koji se smatra temeljnom fazom u razvoju djece i njihovim likovnim značenjima. Zbog djetetova česta dolaženja u kontakt s ljudima oko sebe, osobito roditeljima, s kojima svakodnevno provodi vrijeme, na kraju ove faze pojavljuje se svjesnost o crtanju ljudske figure, odnosno čovjeka. Prema Boduliću (1982) često se pojava svjesne namjere da dijete nacrtá nešto iz misaonog repertoara pojavljuje krajem faze šaranja i gotovo uvijek rezultira prikazom čovjeka.

4.1.2. Faza predsheme (faza izražavanja složenim simbolima)

Traje od 4. do 6. godine djetetova života. Ova je faza prepoznatljiva po djetetovu nastojanju preslikavanja okoline u kojoj se nalazi. Dakle, na tim će se crtežima pojavljivati uglavnom isti motivi. Primjerice, bit će česti prikazi djetetove obitelji, ljubimaca, prijatelja, parka, vrtića i slično.

Slika 2. „Tata i ja“, olovka (4 g.)

Slika 3. „Kolo“, olovka (5,5 g.)

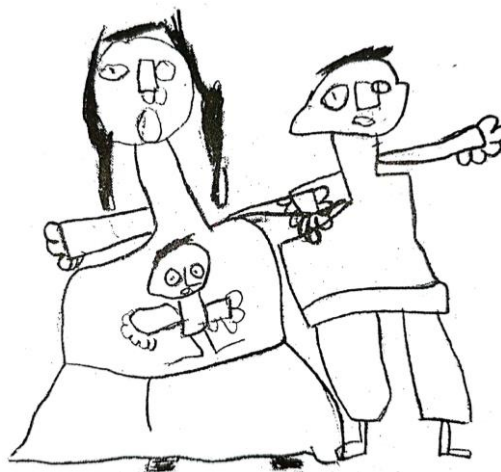
Slika 4. „Biciklisti“, olovka (5,5 g.)

Svojim crtežima pristupaju s vlastitog, egocentričnog stajališta i obogaćuju raznim detaljima. Detalji najčešće odaju emocije koje dijete u trenutku stvaranja likovnoga djela posjeduje, a nerijetko ih djeca svjesno prenose na papir da one budu što vidljivije. „Uz nezrelost motoričkog i spoznajno-iskustvenog aspekta, sve to daje djetetovu crtežu obilježje osobnog, neobjektivnog i, sa stajališta preslikavanja –'neuspjelog, nezrelog' djela“ (Grgurić, Jakubin, 1995, str. 31). Prema Boduliću (1982) lik nacrtanog čovjeka na početku se pojavljuje kao krug kojemu su nadodani detalji poput očiju, a na krug se, koji zapravo predstavlja glavu, direktno nadovezuju ruke i noge. Razlog tome je djetetovo zapažanje okoline. Ono je svjesno da se najviše promjena događa upravo na glavi, pa zato glavu prikazuje najdetaljnijom. Trup se vrlo rijetko nađe na djetetovu crtežu u ovoj fazi upravo zato što na trupu uviđaju najmanju količinu kretanja. Zbog toga im je trup nezanimljiv i rijetko ga prikazuju. Dijete je sposobno osvijestiti i primiti puno više osjetila u odnosu na odrasle. Prema Boduliću (1982) dijete je, osim oblika, u isto vrijeme sposobno doživljavati kretanje, zvukove, osjećati miris, vjetar, razlikovati svjetlo od tame isto kao i hladnoću od topline. Zbog toga što dijete u toj fazi još uvijek nije sposobno otkriti uzrok prethodno navedenih pojava, ali ih osjeti i neprestano prima podražaje od njih, još će više biti zainteresirano prikazati upravo te pojave, s razlikom u njihovim epitetima i radnjama

koje izvode. Dijete sve te pojave osjeti i zato ih ima potrebu i likovno prikazati. Tako će djecu, primjerice, posebno zainteresirati zadaci poput likovnog oblikovanja sunca koje se smije, broda koji plovi, čovjeka koji pjeva ili pleše, vode koja prolazi kroz cijevi i slično. Zbog djetetova specifična prikaza čovjeka u ovoj fazi, bez vrata i trupa, ali s nogama i rukama, taj se prvi nacrtani lik čovjeka naziva *glavonošcem*. Iako nam na crtežu nisu jasno vidljivi dijelovi čovjeka koji naizgled nedostaju, njih dijete ipak uvrsti među sve ono što se nalazi na glavi. Stoga ne možemo reći da ti dijelovi tijela nisu uopće prikazani. Dapače, taj crtež čovjeka dijete je navelo na sposobnost raščlanjivanja, ali prema Boduliću (1982) taj crtež služi kao predshema za shematsko crtanje ljudskog lika. Kao i sve što radimo i usvajamo, potreban je određen broj ponavljanja kako bismo se usavršili u nekoj radnji. Prema Boduliću (1982) postoji mišljenje kako će dijete brže iz simboličkog crtanja na bogatije prikazivanje likova ako će češće crtati.

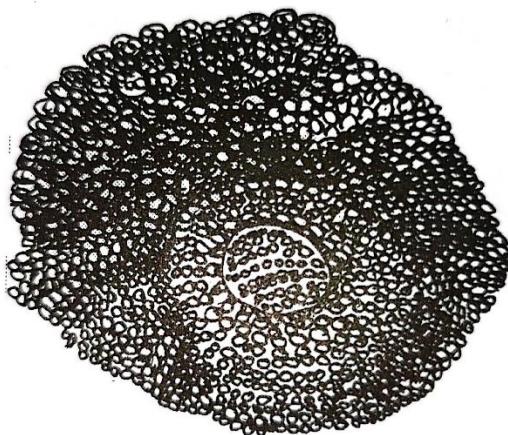
4.1.3. *Faza sheme (faza intelektualnog realizma)*

Na fazu predsheme nastavlja se faza intelektualnog realizma koja traje od 6. do 11. godine djetetova života. Dijete započinje crtati po dosad praznoj pozadini crteža koja se nalazi oko nacrtanih likova. Tako im dodaje okolinu u kojoj se nalazi i uspijeva se poistovjetiti s onime što je nacrtao. Dolazi do uspostavljanja veza među likovima na crtežu, primjerice prikazu sebe dodaje majku, oca, sestru i brata i sve ih zajedno pozicionira ispred kuće koja ima svoj vrt, ljuľjačku, iznad njih sja sunce, lete ptice i okruženi su raskošnim stablima. Tako dijete prića svoju priću.

Slika 5. „Mama i tata. Mama je debela jer nosi seku“, olovka (4 g.)

U ovoj fazi djeci to služi za što jasnije izražavanje onoga što bi napisali kada bi znali kako pisati. Svoje misli još bogatije, s više detalja prikazuju crtežom na papiru nego što usmeno mogu opisati.

Slika 6. „Morska spužva“, flomaster (7 g.)

Također, važno je istaknuti da dijete u ovoj fazi na crtežu ne prikazuje radnje u potpunosti istinitima, ne iz neznanja, već iz neiskustva. Prema Boduliću (1982) na primjer jedno dijete od pet godina počelo je pričati o svojoj mački i reklo: „Moja maca ima četiri mačića“, a drugo će dijete za njim: „I moja maca bi imala sedam mačića da se nisu jaja razbila.“ U njihovu se razgovoru dalo primijetiti neznanje o mačkama kao sisavcima. Htjeli su pokazati znanje o lijeganju pilića iz jajeta, pa su to istovremeno povezali s mačkom i njezinim mačićima ne znajući da se mačići kote. U takvim je slučajevima izuzetno važno ne ispravljati djecu u njihovim interpretacijama onoga što su htjeli prikazati u svome likovnome radu, već je važno u budućim prilikama ponuditi im ispravne prikaze i situacije onoga što su nastojali isprva prikazati. Prava je vrijednost spoznaje u djetetovu samostalnom pronalasku rješenja onoga što dotada nije ispravno prezentiralo. „Ako poznajemo razloge i uvjete nastajanja tih crteža, onda to neće biti greške, već stvarne zatečene mogućnosti djeteta u određenoj fazi njegovog psihofizičkog razvoja.“ (Bodulić, 1982, str. 32). Za svaku nama naizgled grešku postojao je neki uzrok koji je dijete naveo na nju. Kao što je prije rečeno, emocije su dio apsolutno svega što radimo, što stvaramo i što živimo. Na crtežima će uvijek biti vidljivo ako je dijete primjetno zaostalo u svojem psihofizičkom razvoju. U tom je slučaju potrebno angažirati likovnog

pedagoga kako bi se djetetu pružila prilika za napredak. Prema Boduliću (1982) individualnim pristupom svakog dobrog likovnog pedagoga dobro će poznavati dijete i tako ubrzati razvoj psihofizičkih sposobnosti i sadržajno obogatiti stvaralački čin crtanja.

Prema Luquetu razvojne faze dječjeg likovnog izražavanja podijeljene su na četiri faze, a to su:

1. *faza slučajnog realizma*
2. *faza neuspjelog realizma*
3. *faza intelektualnog realizma*
4. *faza vizualnog realizma.*

Faza slučajnog realizma bila bi najkompatibilnija s fazom šaranja, faza neuspjelog realizma najviše bi se podudarala s crtanjem u fazi predsheme, gdje je naglasak na oblikovanju ljudske figure, dok bi faza intelektualnog realizma najviše podudaranja imala s fazom sheme zbog detalja prikaza, dodavanja pozadine crtežu, uspostavljanja veza među likovima prikazanima na crtežu itd.

Svaka se sljedeća faza nastavlja na onu prethodnu, a ono naučeno neprestano se nadograđuje.

5. DJEČJI CRTEŽ

Djeca se izražavaju na mnogo različitih načina, no tome uvijek prethodi djetetovo istraživanje. Prema Bilić i sur. (2012) novim mogućnostima izražavanja, istraživanja i otkrivanja odgojitelji mogu potaknuti prirodnu želju djece za stjecanjem novih iskustava. Način na koji ćemo istražiti, osvijestiti i doživjeti okolinu ovisi o osjetilima koje ćemo pobuditi, o našem iskustvu i interesima. Osim vidom, koje je najzastupljenije osjetilo, podražaje primamo opipom, slušanjem okoline i dovođenjem onog već poznatog u usporedbu s novim iskustvima. Prema Grgurić i Jakubin (1995) doživljavanje okoline pomoću slika uglavnom dovodi do manje vrijednog znanja, nedovoljno artikuliranih pojmova i slabije integracije novog znanja u

postojeću kognicijsku strukturu.

Dijete počinje shvaćati svijet oko sebe prepoznavanjem oblika čovjeka na crtežu. To mu pomaže osvijestiti samoga sebe kao jedinku koja je dio svijeta, da sudjeluje u društvu i surađuje s prirodom. Prema Bilić i sur. (2012) pozor osjećajnih stanja djeteta predstavljaju dječji likovni radovi obilati elementima svjesnog, ali i nesvjesnog značenja. Tako dijete započinje komunicirati s okolinom, svjesno se uklapati u sredinu u kojoj se nalazi, na crtežima prikazuje sebe samoga s društvom koje ga okružuje. Dijete crtežima najčešće prikazuje osobe iz vlastite svakodnevice, primjerice roditelje, braću i sestre, djedove i bake, odgojitelje ili prijatelje.

Prema Boduliću (1982) dječje emocije, mašta, memorija i ekspresija, odražavaju se na dječje crtanje i tako sveukupno čine stvaralački čin. Dakle, na djetetovu je crtežu vidljivo ono što bi htjelo reći, napisati i opisati, ali se može izraziti se isključivo crtežom. Ako ne postoji određeni zadatak, potrebno im je pružiti potpunu slobodu stvaranja da bismo imali priliku još bolje upoznati dijete. Tijek likovne aktivnosti treba teći neometano sa strane odgojitelja/odrasle osobe, neovisno o tome postoji li neki zadatak koji bi dijete *trebalo* ispuniti. Jednom kada je crtež gotov, vrednovati ga ne može bilo tko. Ako govorimo o vrednovanju likovnih radova u vrtiću, prema Boduliću (1982) stoji da su za to sposobni likovni pedagog i dijete. Kako bi netko bio sposoban za vrednovanje i procjenjivanje nastalih radova, neizostavno je znanje i upućenost u razvojne faza djece te u elemente koji se često pojavljuju na dječjim likovnim radovima. No ako govorimo o školi, to također može učiniti nastavnik. „Stajalište nastavnikovog vrednovanja može biti psihološko, pedagoško i likovno-estetsko.“ (Bodulić, 1982, str. 38).

5.1. MOTIVI

Djeci je potrebno jasno zadati što će prikazivati na svojim crtežima i upoznati ih s likovnim tehnikama koje će koristiti. Ako želimo pratiti djetetov napredak u njegovim mogućnostima i sposobnostima, potrebno je prekinuti slobodu stvaranja i pružiti mu raznolikost materijala i sredstava koje će koristiti u likovnom stvaranju. Zadaci trebaju biti primjereni dobi, mogućnostima i interesima svakoga djeteta. Također, iako bismo htjeli predstaviti nešto novo, temu ili likovnu tehniku, nužno je u to uvrstiti nešto već otprije poznato da bi djeca zadržala pozornost što duže u aktivnosti. Stoga je najbolje u zadatku koristiti motive koji se najčešće pojavljuju u okolini djece. Primjerice, to su predmeti kroz koje se mogu osvještavati razni oblici: linije – grančica, ptičje pero, čačkalica, kosa, korijen; kružni oblici – kotač, lopta, kamen,

grozd, spužva, godovi; nizovi – ogrlica, ograda, ormar, predmeti na policama u trgovinama.

Također, djeca pomno prate prostornu okolinu u kojoj se nalaze – prostorije unutar kuće/stana (kuhinja, dnevna soba, spavaća soba, kupaonica), stepenice, unutrašnjost vrtića, unutrašnjost automobila, trgovi, parkovi, kazalište, vrt, šuma. Djecu oduševljavaju prirodne pojave, osobito kapi kiše ili pahuljice snijega. Potom uočavaju kako nastaju lokve i stvaranje duge, kako načiniti snjegovića te kako se okolina doima drugačijom dok je prekrivena snijegom. Kao što je već dosad spomenuto, važnu ulogu u upotpunjenosti dječjeg crteža igra figura čovjeka. Ona se pojavljuje u raznim oblicima. Dijete najčešće prikazuje sebe samoga ili nekoga uz sebe, pa su tako crteži često nazvani: „Moj prijatelj i ja“, „Moja obitelj“ ili „Moj dom“ i sl. Zatim prikazuju sve navedene u nekim radnjama poput odlaska u kupovinu, igre u parku, putovanja u zrakoplovu, plesanja. Česti su zajednički prikazi životinja i biljaka. Kada bismo govorili o motivima životinja koji se najčešće pojavljuju na dječjim crtežima, to bi bili pas, mačka ili ribe. Oni su uglavnom okruženi cvijećem i nalaze se na livadama, u šumi, ispred kuće.

6. LIKOVNA AKTIVNOST

Kako bismo započeli kvalitetnu likovnu aktivnost, potrebno je osmisliti što primamljiviju motivaciju djeci, a na motivaciju uvelike utječu emocije. Često će nam kao motivacija poslužiti glazba ili samo zvuk (na primjer morska tema – krik galeba, pljusak valova o obalu i sl.), priča vezana uz temu i opskrbljivanje većine centara sobe dnevnog boravka poticajima kroz koje je tema koja će se obrađivati prepoznatljiva. Materijali potiču djecu na početak aktivnosti. Važno je jasno poznavati dječje interese, slijediti aktualni projekt u skupini i time ih navesti na razmišljanje i rasprave. Tako djeca međusobno razmjenjuju dosadašnja znanja i iskustva o viđenome te tako svatko uspijeva usvojiti nešto novo. Odgojitelj je zadatak osigurati dovoljno materijala da bi aktivnost bila uspješno izvedena, poduzeti sve mjere opreza od ozljeđivanja nekim od materijala, a poticaji trebaju biti učinjeni tako da su upotrebljivi više puta te dostupni djeci pri slobodnoj igri – iskoristivi u različite svrhe i na različite načine.

Prema Balić-Šimrak (2010) likovne se aktivnosti u radu s djecom predškolske dobi mogu podijeliti na:

- *aktivnosti u kojima dijete samoinicijativno i spontano započinje s likovnim izražavanjem birajući njegovo likovno sredstvo koje mu je nadohvat ruke te stvara neovisno o drugima*
- *aktivnosti koje planira i provodi odgojitelj/ica, a koje imaju svoje ciljeve i zadatke u odnosu na cjelokupni plan i program skupine.*

7. PRAKTIČNI DIO RADA

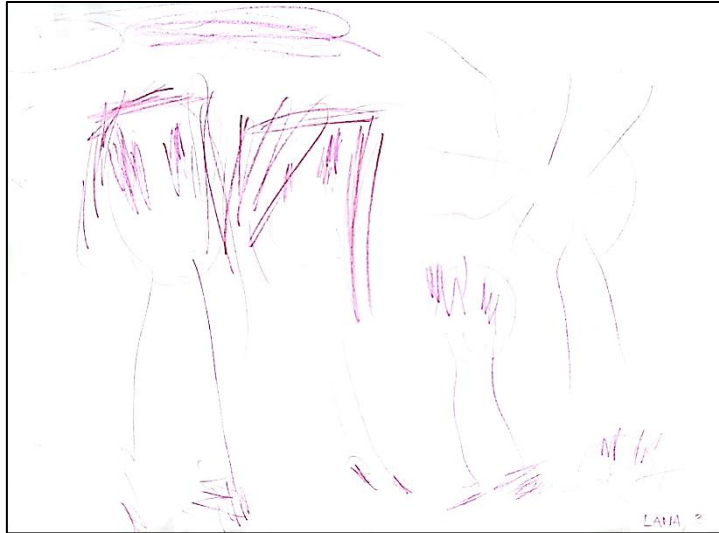
7.1. MOJA OBITELJ

Aktivnost je provedena 10. svibnja 2022. u mješovitoj dobnoj skupini djece u rasponu od 2 do 4 godine pod nazivom „Pandice“. U aktivnosti su sudjelovala sva djeca koja su toga dana došla u dnevni boravak skupine.

Djeca i ja upoznali smo se čim sam stigla u skupinu. Za to su vrijeme vježbali držanje škara i istovremeno rezanje dugačkih papira. Tako je postojalo određeno vrijeme da bi se opustili u mom prisustvu. Kako se aktivnost polako privodila kraju, tako su djeca koja su završila zadatak rezanja spontano prešla u centar s tepihom, tj. centar slikovnica. Uz pomoć odgojiteljice te skupine, djeca su oformila krug, dok sam ja postavila sve potrebne materijale da se nakon pročitane priče ne bi izgubio dojam. Započeli smo razgovor i odmah se dogovorili da je nužno da pažljivo slušaju priču kako bi kasnije znali izvršiti zadatak. Slikovnica koju sam im pročitala zove se „Moja obitelj“, a osmislila ju je Andrea Petrlik Huseinović. S obzirom na posvećenost djece, tijekom čitanja ostavljala sam prostor za dovršavanje rečenice. Tako sam, na primjer, okrenula stranicu gdje se nalazila ilustracija oca liječnika i započela čitati rečenicu: „Tata je...“, a djeca su rekla „doktor“, na što sam ja kimnula glavom i rekla: „tako je“ i ponovila čitanje cijele rečenice: „Tata je liječnik u školskoj ambulanti.“ (Petrlik Huseinović, 2004, str. 8–9).

Po završetku slikovnice dječak s poremećajem pozornosti htio je ustati i krenuti dalje u drugu igru. Umjesto toga zaustavila sam ga i rekla mu da ćemo sada malo razgovarati o pročitanoj slikovnici. Odmah se vratio na tepih i sjeo s ostalom djecom. Djeca su odgovarala na moja pitanja „Imate li braću i sestre?“, „Imate li kućne ljubimce?“, „Što radite s članovima obitelji?“, „Čega se igrate s roditeljima?“ Javljala su se i slušala međusobno.

Kada smo razgovor spontano priveli kraju i kada je svatko rekao nešto o svojoj obitelji i ljubimcima, pozvala sam ih da nacrtamo sve to što su meni ispričali. Tako su se uputili u likovnu aktivnost prikazivanja svako svoje obitelji. Djeca su za vrijeme crteža nastavila odgovarati na pitanja kojih su se sjećala i zvala me da vidim tko je što nacrtao. Do kraja stvaranja svojih crteža u potpunosti su se opustila.

Lana, 3 godine

Djevojčica je ljudskim figurama prikazala (s lijeva na desno) oca, majku, sebe i sestru Evu. Također, na crtežu se da prepoznati veliko sunce i oblaci od kojih je jedan obojen, dok je drugi samo nacrtan. Koristila se dvjema bojama, roza i tamnije crvenom.

Ljudske figure oca i majke imaju kosu, majčina je duža, dok djeca uopće nemaju kosu. Svi osim sestre imaju stopala kružnoga išaranog oblika, a time ona dobiva na svojoj niskosti i punom dojmu koliko je zaista malena u odnosu na ostale članove obitelji. Svi imaju velike oči, preveliku glavu u odnosu na tijelo, a na glavu se odmah nastavlja trup. Sestra jedina ima ruke koje idu iz glave i nedostaje joj trup.

Djevojčica je vidjela da ostali na crtežu prikazuju svoju braću i sestre te je tek nakon predaje i potpisivanja njezina rada tražila da nacrtaj još i svoju sestru jer je „zaboravila“. S obzirom na taj detalj, može se zaključiti kako je sestra sigurno jako malena te se djevojčica još možda nije ni navikla da ima sestru.

Elena, 3 godine

Na ovome se crtežu ne nazire jasna ljudska figura, no djevojčica je veliki „krug“ predstavila kao svoga oca, „šarotina“ unutar „kruga“ predstavlja jaje, a zeleno ispisana slova „M“ predstavljaju mamu.

Djevojčica je koristila pet različitih bojica i tako dala na dinamičnosti svoga rada. Zaista je zanimljivo kolikom apstraktnošću odiše rad, a svejedno sve zajedno stvara jednu dobru i smislenu cjelinu.

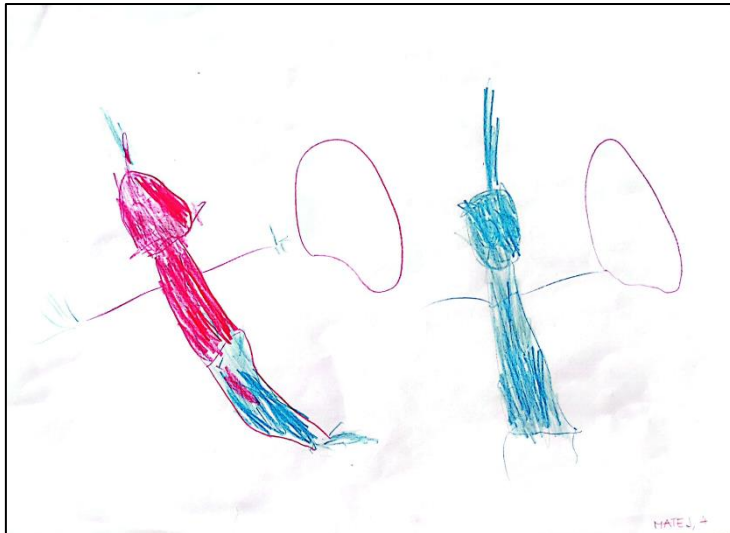

David, 4 godine

Dječak je započeo crtati Spider-Mana zato što se razgovor nakon čitanja priče nastavio na razgovor o maškarama, no odgojiteljica se uključila u aktivnost te ga upitala što radi kako bi ga vratila na izvorni zadatak. Postavila mu je pitanje: „Što to crtaš?, na što je on odgovorio: „Spider-Mana“. Na njegov je odgovor ona postavila još jedno pitanje: „A je li on tvoja obitelj?“ Nakon toga je dječak okrenuo papir te započeo crtati svoj prikaz obitelji.

Na crtežu se nalaze njegov otac, majka, brat i on. Ljudske figure prikazao je s prepoznatljivim „glavonošcima“. Neki imaju detalje u očima – zjenice, svi osim majke imaju ruke, no svejedno nedostaju dlanovi i prsti, imaju nosove i kosu koja nije kod svih iste duljine.

Ovo je dječak s poremećajem pozornosti i iznenađujuće je dugo ostao u aktivnosti i bio izrazito zainteresiran oko dodavanja detalja na crtež. Na kraju crtanja dodao je školjku izduženoga oblika te dvojicu pasa, jednog u desnom i jednog u lijevom donjem kutu.

Matej, 4 godine

Dječak je nacrtao majku i oca. Majka je prepoznatljiva po tamnoroza boji gornjeg dijela tijela, dok je otac u cijelosti prikazan plavom bojom.

Majčino je tijelo podijeljeno na dva dijela, gornji i donji dio, što se posebno ističe i upečatljivo je zbog kombinacije različitih boja. Na njezin se trup nastavlja „rep“ pa se tako pretvara u figuru sirene, dok ocu iz trupa svakoga kraja proizlaze po jedna tanka linija koje predstavljaju noge. Majka ima prste koji joj, bez jasno prikazanog dlana, izlaze iz ruku postavljenih okomito na tijelo, dok otac ima same ruke bez prstiju. I majci i ocu s desne su strane prikazani neki nepoznati neimenovani oblici.

Kosa je simbolično prikazana kao „rokeza“, a razlog tome je što dječak frizurom poima isključivo rokezu, no obje su iste boje neovisno o tome što su na crtežu majka i otac. Promatra li se lice, ono je potpuno obojeno, naziru se velike oči i tužan položaj usta, ali dječak nije naveo razlog zašto je to tako pa se zbog toga iz ovoga rada nazire velika tajanstvenost.

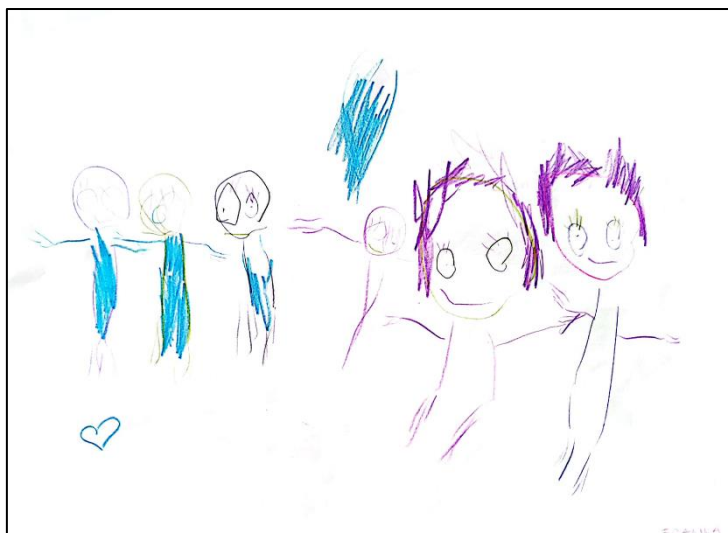

Lea, 3 godine

Djevojčica je stigla u vrtić kada smo već pročitali slikovnicu, no uspjela je sudjelovati u razgovoru nakon čitanja. Iako se zaista osjetila velika zainteresiranost s njezine strane, djevojčica ipak nije najjasnije razumjela zadatak. Zbog dijela razgovora u koji se djevojčica uključila, koncentrirala se na obiteljski odlazak u trgovinu i prikazala to automobilom ispunjenim različitim oblicima različitih boja.

Automobil nema prepoznatljivih dijelova poput kotača, prozora, vrata, sjedala ili volana, na stražnjemu se dijelu nazire auspuh, no prikaz toga je samo pretpostavka.

Djevojčica povlači linije različitih boja stvarajući razne oblike, različitim intenzitetom i debljinom linija.

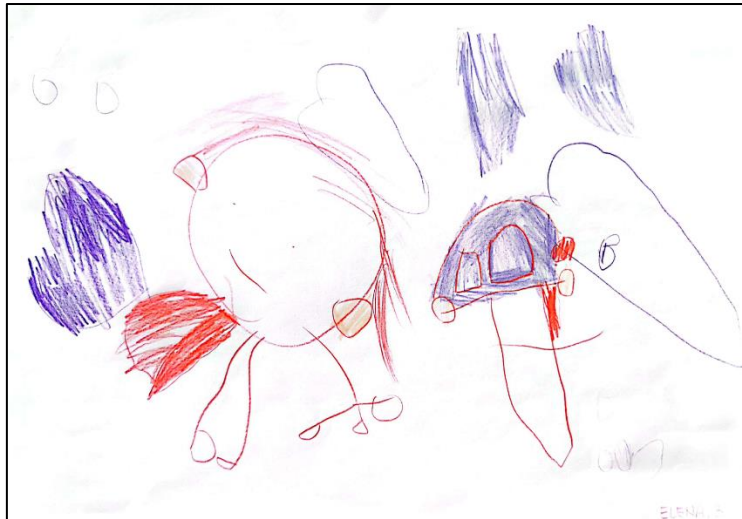

Franka, 4 godine

Djevojčica je zaista uživala u stvaranju svoga rada. Crtala je sve svoje likove s desne na lijevu stranu. Sve su ljudske figure blago nakošene. Prvi je otac, druga je majka, treća je ona sama, četvrta je „neka beba“, a peta i šesta ljudska figura prikazuju „nekog“ koga ne zna imenovati.

Iz trupa se protežu niti koje simboliziraju noge, oči su velike s detaljima zjenica i trepavica. Kosu imaju samo roditelji, ona je iste boje, no majčina je kosa duža. Ruke su postavljene okomito na trup, a direktno iz njih, bez dlanova, nastavljaju se prsti.

Djevojčica je na sredini rada pokušala nacrtati srce, ali ono se ne bi dalo prepoznati da odgojiteljica nije prethodno nacrtala jedno iste boje u donjem lijevom kutu kako bi djevojčici pomogla u stvaranju vlastitoga.

Elena, 3 godine

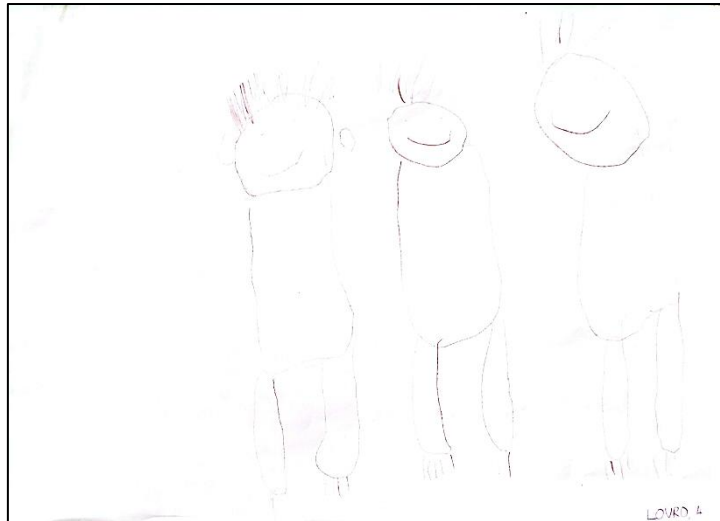
Djevojčica je koristila tri boje kako bi likovno prikazala motive na svome crtežu. Konkretno, radi se o kombinaciji lila boje i ljubičastoj te kombinaciji narančaste i boje „kože“. Iz toga se da zaključiti kako djevojčica kombinira srodne boje, odnosno po dvije nijanse od jedne boje.

Prikazala je majku koja nosi veliku vrećicu te dolazi iz trgovine i automobil ispod kojeg se nastavlja cesta.

Ljudsku figuru predstavlja s golemom glavom i dugom kosom, velikim ušima obojenim svjetlijom bojom u odnosu na tijelo. Oči i usta prikazana su minimalistički, dok nos u potpunosti nedostaje.

U donjem desnom kutu prikazan je pas, a iznad njega nalazi se automobil koji je obojen istom lila bojom, iako je nacrtan narančastom. Automobil ima prepoznatljiva vrata i prozor, kotače i auspuh. Kotači su razmaknuti, postavljeni su na rubove automobila i obojeni trećom bojom – istom kao majčine uši.

Od pet nacrtanih srca, tri su obojena. Jedno je obojeno ljubičastom bojom u odnosu na druga koja su obojena lila. Prikaz srca na crtežu potvrđuje povezanost djevojčice sa svojom majkom i dovodi do izražaja njezino uživanje u aktivnostima s njom.

Lovro, 4 godine

Dječak je crtao ljudske figure redosljedom slijeva nadesno, počevši od oca, preko sebe kojeg je smjestio u sredinu, a naposljetku se nalazi majka.

Daje se primijetiti da samo otac ima uši. Svi su iste veličine, imaju kratku kosu, smiješe se i imaju prste na nogama, ali isto tako svima nedostaje vrat, nemaju ruke niti nosove.

Crtež se doima vrlo blijedim, a to je tako zbog vrlo tankih linija te preslabog intenziteta stiskanja bojice na papir.

Time što ih dječak prikazuje sve jednake veličine, daje se zaključiti da svoju obitelj vidi ravnopravnom unatoč tome što je on njihovo dijete i najmanji je.

Djeca su priči i crtežima pristupila zaista s velikim zanimanjem i uzbuđenjem. Poticajna pitanja gotovo i nisu bila potrebna.

7.2. SLOBODAN CRTEŽ UZ GLAZBU

Aktivnost je provedena 13. svibnja 2022. u mješovitoj dobnoj skupini djece u rasponu od 3 do 7 godina. Toga je dana većina predškolaca sudjelovala u Školi rolanja na Velesajmu te tako nisu prisustvovala aktivnosti koja je provedena.

Za početak, glazba im je bila puštena preko prijenosnoga zvučnika koji je postavljen u likovnome centru te se neprestano ponavljala ista skladba. Dok se potrebni pribor postavljao na stolove, djeca su imala priliku čuti glazbu. Skladba koju su slušali je „Ples šećerne vile“ iz baleta Orašar, glazbeno djelo Petra Iljiča Čajkovskog. Odgojiteljica skupine posebno je istaknula da im je strogo zabranjeno da jedni gledaju kod drugih dok likovno stvaraju. To je bila jedina zadana „uputa“ za početak likovnoga stvaranja. Ono pomoću čega im je najlakše shvatiti zašto je važno da njihov rad bude originalan je isticanje toga da je cjelokupna ideja rada bila isključivo njihova. Kako mi kao ljudi nismo isti, svi imamo neka slična ili potpuno različita obilježja, tako su shvatili da trebaju biti i njihovi radovi, svaki sa svojim obilježjima – boje, linije, intenzitet, sjene, oblici, dinamičnost, fluidnost i sl.

Dora, 5 godina

Djevojčica se u aktivnost uključila naknadno jer je kasnije stigla u vrtić. Radi se o djevojčici koja nema službenu dokumentaciju neke teškoće u razvoju, no iz vlastitoga promatranja i daljeg razgovora s odgojiteljicom daje se zaključiti kako često dolazi do sezanja u različite ekstreme ponašanja. Primjerice, iz velike grubosti prema sebi i drugima vrlo je brzo sposobna prijeći u vrlo jaku smirenost. Djevojčicu je nerijetko teško zadržati u jednoj aktivnosti, a ako shvati da mora biti u određenom centru neko vrijeme, često će mijenjati i koristiti se brojnim tehnikama, materijalima i sredstvima, iako je odabrano samo jedno od svega navedenoga.

Djevojčica je bila izuzetno zainteresirana za aktivnost i pristupila joj je vrlo ozbiljno. Kako je vrijeme odmicalo i kako se skladba sve više i više puta ponavljala, djevojčica je sve manje obraćala pozornost na posvećenost druge djece i bila u neprestanoj potrazi za novom bojom flomastera, škarama, ljepljivom i drugim sredstvima iako je kao crtačka tehnika izabran samo flomaster. Uočena je izuzetna senzorna osjetljivost. Djevojčica se služila špatulama, slamkama i sl. kako bi to sve uvrstila u svoj rad.

Konkretno, djevojčica je nacrtala sunce, nebo, dugu i kuću. Sunce je nacrtano iz lijevoga kuta kako kroz žute linije pruža svoje zrake dijagonalno na dugu i mjesto gdje se nalazi nacrtana kuća. Duga je nacrtana tako da su se linije povučene s desne na lijevu stranu iako je djevojčica dešnjakinja. Također se može uočiti kako je koristila tri boje i povukla svakom bojom po dvije linije.

Kasnije je djevojčica izjavila da je ovaj rad namijenjen njezinoj majci kao rođendanska čestitka. Preklopila je papir te s jedne od praznih stranica nacrtala konfete i balone, a s druge strane napisala brojkama koliko je njezina majka navršila godina. Primijetivši kako djevojčica obrće brojkama „1“ simetrično od onoga kako se zaista piše, postavljeno joj je pitanje „A koliko će tvoja mama sad imati godina?“ na što je ona, vrlo sigurno u ono što govori, odgovorila „12“.

U aktivnost ide dalje tako što dohvaća škare i počinje rezati dio papira. Potom nalazi špatule i slamku, njih prekriva bojom izabranog flomastera, dolazi do dežurne odgojiteljice u skupini i moli je da joj zalijepi špatulu za papir.

Djevojčica vrlo dobro funkcionira u manjoj skupini djece, no otvorenija je za individualan pristup što se primjećuje kroz rado pomaganje u pospremanju i strpljivo slušanje zamolbe odgojitelja isključivo dok druge djece nema u blizini.

Dora, 6 godina

Djevojčica je bila vrlo udubljena u svoj rad. Likovno je stvarala bez ikakvih ometanja i dopuštanja da je itko udalji od ideje koju ima. Vrlo je rado prezentirala sve što je proizašlo iz njezine ideje, a da je uspjela prikazati na crtežu.

Crtež je predstavila pokazujući na planine, šarenu kišu i tlo koje se boji u kišne šarene boje. Također, na crtežu se nalazi i kišobran koji služi „da ako netko naiđe ne pokisne i pošareni“.

Kišobran koji je prikazan na crtežu nalik je suncobranu, ono što radi razliku između njih je „kuka“ koju kišobran za razliku od suncobrana ima. Iako je na prvu vidljiv suncobran, zapravo se ne mogu točno odrediti prostorni odnosi, koliko je nešto udaljeno, što se točno nalazi u prvome planu, a razlog tome je plošnost koja prevladava. Nacrtae planine vidljive su samo napola, svaka s jedne strane papira. U istoj su boji s istim detaljima. Kiša je nacrtana linijama raznih boja, no daje se primijetiti da su to boje kao one što su nam vidljive na tlu po kojemu kiša pada. Linije kiše pri vrhu su crteža kraće, no produljuju se što se više približavaju tlu. Uspostavljena je uzročno-posljedična veza.

Crtaњem kišobrana djevojčica ostavlja mogućnost za pojavljivanje čovjeka koji bi se mogao skloniti kako ne bi pokisao.

Marta, 4 i pol godine

Djevojčica je prikazala snijeg kružnim oblicima u različitim bojama, dok je kiša prikazana točkicama samo u ljubičastoj boji. Svoj je rad predstavila kao istovremeno padanje snijega i kiše, a kao inspiracija poslužila joj je ista ta pojava koju je vidjela ove zime. Zanimljivo je da se dijete prisjeća nečega što je vidjelo i to odluči uvrstiti u svoj crtež.

Marin, 5 godina

Dječakov se rad doima zaista apstraktnim, no on ga opisuje navodeći da se na crtežu nalaze njegov otac, majka, brat i on. Jedino što je izdvojio kao poznati motiv je sunce prikazano žutim flomasterom na tri mjesta, to su područja na koje „sunce baca svoje zrake“.

Dječak se služio izrazito velikim brojem boja flomastera, kombinirao deblje i tanje linije, duže i kraće koje je povlačio u različitim smjerovima. Neke linije nespretno zatvaraju neodređenu cjelinu crteža, neke su povučene kružno, dok se uglavnom ostale stapaju jedne s drugima ovisno o boji i smjeru kojim su povučene.

Ovo je jedan od dvaju crteža koji su na apstraktni način ispunili većinu površine papira.

Lorin, 6 godina

Ovo je jedini crtež na kojemu se pojavljuje jasna ljudska figura. Zanimljiv je pokušaj pisanja naslova crteža. Djevojčica je rekla da je u lijevome gornjemu uglu napisala „Djevojčica ide u šetnju po kiši sa svojim prijateljima“. Prikazala je šarenu kišu, plavo sunce, djevojčicu koja drži bebu u jednoj ruci te susreće prijatelja „Srce“.

Na djevojčičinu licu vidljivi su brojni detalji: oči s trepavicama i zjenicama, prisutan je nos u obliku izdužene točke, usta su razvučena u osmijeh, uši su obojene različitim bojama i jako se ističu zbog dojma njihove „prišivenosti“ na glavu. Kosa je nacrtana kratko, pri vrhu glave i razdvaja se na dvije suprotne strane stršeći u zraku.

Trup se nastavlja na glavu bez vrata. Djevojčica prikazana na crtežu ima dugu žutu haljinu koja se širi prema dolje. Daje se zaključiti da je tako došlo pokušaja postizanja što sličnije figure čovjeka.

Ruke i noge prikazane su kao grančice, no uspoređujući ih s drugim živim bićem, najviše su nalik kokošnjim nogama. Ista takva obilježja ima i beba koju djevojčica drži, no ruke su više izražene negoli su to noge. Time se može zaključiti da je djevojčica vjerojatno bila u neposrednom doticaju s točno tom životinjskom vrstom, bilo da su kokoši svakodnevno prisutne u njezinu životu bilo da je ugledala njihovu fotografiju.

Lovro, 4 godine

Dječak je na svome crtežu predstavio zombija u krugu iz kojega ne može pobjeći. Na crtežu su vidljivi motivi nalik srcima koja su postavljena u različite položaje. Zombi je nacrtan roza, dok je sve oko njega nacrtano zelenim flomasterom. Tako dobivamo dojam isticanja zombija u središtu papira.

Zombi je prikazan tako da mu se na licu vide detalji poput očiju i nosa, dok usta nisu jasno vidljiva. Ruke i noge izlaze iz glave, trup uopće ne postoji, a umjesto kose i ušiju na vrhu glave uspravno stoje dvije antene. Jedna je ruka iste dužine kao i noge, postavljena okomito, podignuto od tijela. Njezin završetak blago pada prema dolje. Druga je upola kraća. Njezin završetak blago pokazuje prema gore.

Osim prepoznatljivih neobičnih srca, daje se razaznati još jedan lik koji ima ruke i dvije antene na vrhu glave kao što ih ima zombi, ali nema noge niti naglašenu glavu ili detalje trupa – sve je jedna cjelina iz koje proizlaze ruke i antene.

Dječak govori da je s ocem nedavno gledao crtani film u kojemu su bili zombiji i navodi da bi jedan drugoga zaštitili ako bi ikada sreli jednoga. Iz toga uočava veza između djetetovih emocija i pristupanju svome likovnome djelu pod njihovim utjecajem.

Matej, 4 godine

Dječak je prikazao sebe, naveo kako su vidljive uši, kosa, glava, trbuh, noge i stopala. On se nalazi ispod površine mora, koja je prikazana plavom bojom flomastera na vrhu crteža, i pliva među zlatnim ribicama koje plivaju oko njega u različitim smjerovima.

Na tijelu je jasno prikazana glava s kosom i nejednako nacrtanim ušima koje ne stoje na istoj poziciji. Na licu nisu vidljive oči, nos ni usta. Trbuh se nastavlja na glavu i iz njega proizlaze noge. Na kraju nogu kružno su nacrtana stopala s brojnim prstima.

Govori o zlatnim ribicama, kako one ispunjavaju želje i da je jučer slušao priču o zlatnoj ribici koja je htjela slobodu od onih koji su je lovili, a zauzvrat im je ispunjavala želje. Preko dječakove priče osjeća se privrženost prema životinjama i može se pretpostaviti da dijete ili ima ili želi kućnog ljubimca.

Djeca se u ovoj skupini dosad nisu susrela s ovom vrstom aktivnosti. Naučena su da, kada dobiju papir, ili u potpunosti crtaju što žele bez posebnog zadatka, ili dobiju zadatak pa ga svatko odraduje na svoj način. Glazba kao motivacija isprva ih je zbunila, ali im je otvorila prostor za mnoga pitanja. Nisu mogli uspostaviti vezu između toga da nemaju jasno zadan zadatak, da papiri i flomasteri stoje pred njima, a glazba svira. Kako je aktivnost odmicala, bilo je sve vidljivije da su djeca vrlo rado sudjelovala u ovoj aktivnosti i sve se više opuštala i upuštala u aktivnost. Postojala su djeca koja su se osjećala izrazito nesigurno u stvaranju, pa su osjetila potrebu pogledati što drugi rade. Tako je došlo do zaista velikih sličnosti u nekim radovima, pa su odabrani samo oni koji su zaista proizašli iz originalne ideje samog stvaratelja likovnog djela.

Kroflin, Nola i sur. (1987) proveli su eksperiment s Glazbenim učilištem „Elly Bašić“. Djeca prvoga razreda srednje škole trebali su crtati ono na što bi ih glazba koju će slušati potaknula. Jedini je zahtjev bio da nema nikakvog međusobnog razgovora ni komentara ni pri slušanju ni pri radu (Kroflin, Nola i sur., 1987, str. 149). Djeca nisu znala koju će skladbu slušati, no unatoč tome slušala su je pažljivo i stvorila nekoliko doista sličnih radova. Na radovima su se ponavljali motivi fluidnosti, pojavljivanje vode u raznim oblicima (mjehurići, valovi) i pokreta (trkači konj, vojnici). Samo je jedan rad imao elemente romantičnosti pa tako možemo zaključiti da iako je motivacija apstraktna, nepoznata i neodređena, djeca ne stvaraju takve radove, već će težiti onome izvanjskome, dosad poznatom.

7.3. MOJ PRIJATELJ

Aktivnost je provedena u mješovitoj dobnoj skupini djece u rasponu od 3 do 7 godina. Sudjelovala sam u boravku djece vani. Nakon nekoga vremena odgojiteljica ih je okupila kod klupica, upoznali smo se te započeli razgovor o prijateljstvima. Postavljala sam im pitanja poput: „Imate li najboljeg prijatelja?“, „Čega se najviše volite igrati sa svojim prijateljima?“, „Koja vam je omiljena uspomena s prijateljima?“ i sl. Djeca su bez obzira na pitanja sama nastavljala razgovor na tu temu. Na pitanje „Čega se najviše volite igrati sa svojim prijateljima?“ dobivala sam odgovore koji se uglavnom tiču sportskih aktivnosti. Dječaci su se isticali u igri nogometa, ali bilo je i igre skrivača i lovice, dok su djevojčice ponavljale odgovore poput provođenja zajedničkog vremena plešući s prijateljicama. Nakon razgovora uputili smo se u njihovu sobu dnevnoga boravka te tamo započeli likovnu aktivnost. Zadatak je bio bojcama prikazati bilo koji događaj ili radnju u kojima djeca uživaju i vesele se sa svojim prijateljima. To je mogla biti neka uspomena, nešto što sa svojim prijateljima rade svakodnevno ili neka želja, npr. za putovanjem ili izletom.

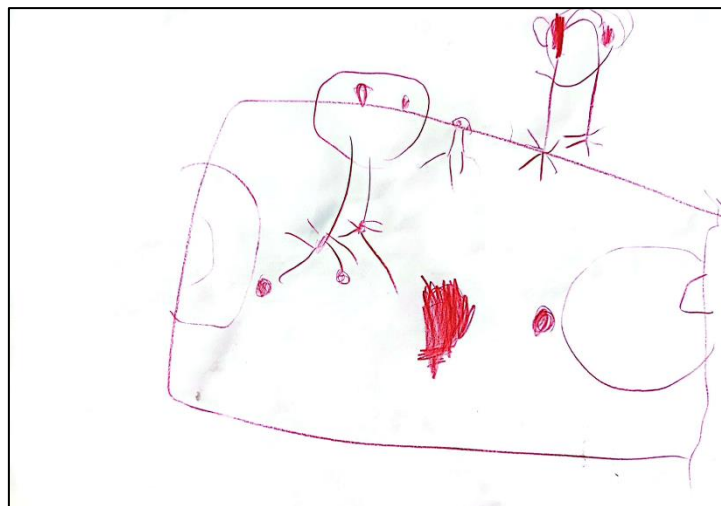

Sara, 6 godina

Djevojčica je prvo nacrtala vrlo jednostavan i skroman crtež, moglo bi se reći suzdržan. Na njemu su prikazane ona i njezina prijateljica kako se ljuljaju na ljuljački u parku. Drugačije su obučene, ali imaju istu duljinu kose iako u stvarnosti to nije tako. Prikazane su s leđa te se zbog toga ne mogu vidjeti njihove facijalne ekspresije. Zbog neizostavljenih ruku na crtežu i

po prikazu srca u lijevome gornjemu kutu daje se zaključiti da se obje rado ljuljaju. Linije su izvučene vrlo tanko, no zaista se može primijetiti kako se protežu ukoso na desnu stranu. Djevojčica se koristila sa šest bojica, no crtež neovisno o tome izgleda zaista skromno.

Za drugi crtež djevojčica nije tražila drugi papir, već je okrenula isti na drugu stranu. Na ovome su crtežu prikazane tri djevojčice, od kojih je jedna ona sama, druga je djevojčica ona ista prikazana već na prvome crtežu, a treća je djevojčica ona koja je u tom trenutku likovnog stvaranja također sjedila za istim stolom. Svaka djevojčica, ponovno, ima jednaku duljinu kose, no svaka od njih ima istu haljinu različite boje. S obzirom na prvi crtež, na drugome su vidljiva lica. Izraz je lica svake djevojčice isti – spokojan. Zbog toga se zaista da zaključiti kako uživaju u šetnji na cvjetnoj livadi pod jakim užarenim suncem. Na nebu je prvo prikazano sunce. Nebo je crtano kružnim pokretima žutom bojom, a oko njega se nalazi veliko plavo nebo. Zbog praznina među linijama prikazanoga neba daju se uočiti zasebne cjeline neba. Livada je prikazana s dva ljubičasta cvijeta, a trava je nastala iz jedne neprekidne okomite cik-cak linije koja se ne proteže po cijeloj širini crteža, već počinje malo nakon lijevog ruba papira te staje malo nakon sredine papira. Djevojčica je kroz objašnjavanje svoga crteža rekla „Ja jako volim ići u šetnju sa svojim prijateljicama.“

Benjamin, 5 godina

Dječak je nacrtao nogometni teren koristeći isključivo jednu bojicu – smeđu/bordo. S obzirom na obilježja terena, može se pretpostaviti kako je na crtežu prikazano tek nešto više od polovice terena. Teren se ne nalazi u središtu papira, na lijevoj se strani terena nalaze gol, lopta i jedna golema figura. Sve figure prikazane na crtežu sastoje se od velike glave s očima iz koje

proizlaze dugačke noge s velikim i doista brojim prstima. Na terenu se nalaze dvije figure koje igraju, jedna je veća a druga manja. Treća figura nalazi se izvan terena i predstavlja navijača ili sudca.

Cijeli je crtež pomaknut prema desnom kraju papira te se zbog linija koje se slijeva spuštaju prema desnom dnu papira doima sve kao da „pada“ ili klizi.

Dječak je crtež zaista brzo nacrtao. Pozvao me čim je završio i predstavio sebe i prijatelja kao igrače protivnike. Na moje pitanje „Zašto si prijatelja prikazao kao protivnika?“ odgovorio je „zato što se nogomet igra u dva tima“ pa, s obzirom na prikaz samo dvojice igrača, ne preostaje ništa drugo. Zbog toga se kod dječaka ističe želja za zajedničkom igrom i uključivanjem svih u igru. Prilikom promatranja dječakove igre s ostalom djece iz skupine, primijetila sam da ostala djeca odbijaju dječaka izjavama poput „Ti nam ne trebaš“ ili „Ti to ne znaš igrati“. Osjećaj koji se u dječaku stvara zbog takvih izjava druge djece upućene njemu zasigurno govori o njegovoj empatiji prema drugima.

Emily, 6 godina

Djevojčica je crtež pretežito stvarala crnom bojom, uz malo žutih i zelenih detalja za sunce i travu. Crtež je prikazan u šest prizora, od kojih pet prikaza sadrži djevojčicu i njezinu prijateljicu u različitim aktivnostima, a posljednji prikazuje djevojčicu sa svojom „prošlom simpatijom“.

Djevojčica crtež objašnjava ovako: „Ovdje Sara i ja vježbamo i igramo se u dvorani“, „Ovdje se igramo u parku“, „Ovdje gledamo televiziju, vidiš – ona ima kratku kosu, a ja dugu,

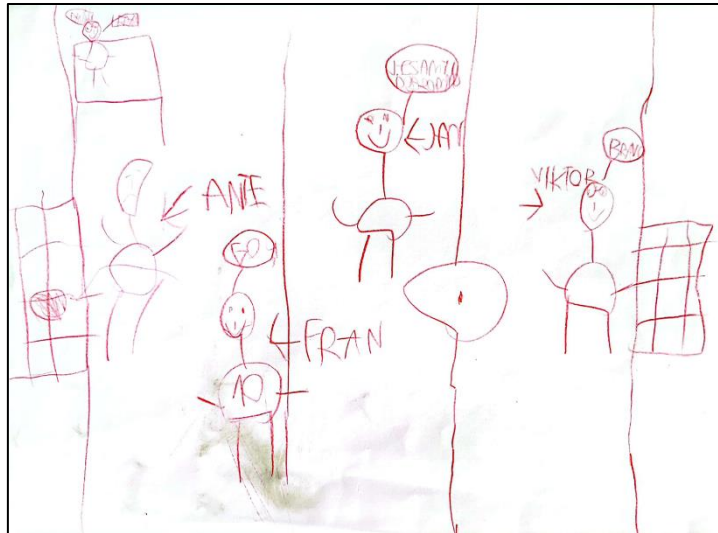
pa sam tako i nacrtala“, „Ovdje se ljuljamo na ljuljački, a mi smo u srcu jer to volimo raditi“, „Ovdje Sara i ja trčimo“, i naposljetku, djevojčica je zastala kao da razmišlja treba li uopće opisati posljednji prizor, no ipak je to na brzinu izrekla „Ovo smo moja prošla simpatija i ja, bili smo zaljubljeni i on i ja, ali sada više nismo“. Kako se kroz prvih pet prizora osjetilo ushićenje i sreća, tako se kroz posljednji prizor djevojčičinog crteža osjetila se zaista jaka emocija tuge.

Djevojčica je cijeli crtež prikazala izmjenjivanjem debljih i tanjih linija koje se kreću u različitim smjerovima. Vjerno prenosi stvarne karakteristike okruženja u kojemu se nalazi, bilo da se radi o duljini kose njezine prijateljice i nje same bilo da se radi o parku u kojemu se igraju.

Zaista dobro prikazuje pokret. Bez objašnjenja djevojčice daje se primijetiti kako u četvrtom prizoru ona i prijateljica trče.

U prikazu ljudskih figura djevojčica glave i dlanove crta zaista golemo, vrat ne postoji. Na glavu se tako nastavlja odjeća, majica i hlače i naposljetku obuća. Ovisno o prizoru, djevojčice imaju različite frizure, a u posljednjem prizoru dječak kojeg je predstavila kao „prošlu simpatiju“ nosi naočale i zbog toga jedini ima nacrtan nos.

Djevojčica je zaista bila unesena u stvaranje svog likovnog rada, može se zaključiti da joj se zadatak svidio i da je uživala u osmišljavanju svake sljedeće aktivnosti koju će prikazati na crtežu.

Fran, 6 i pol godina

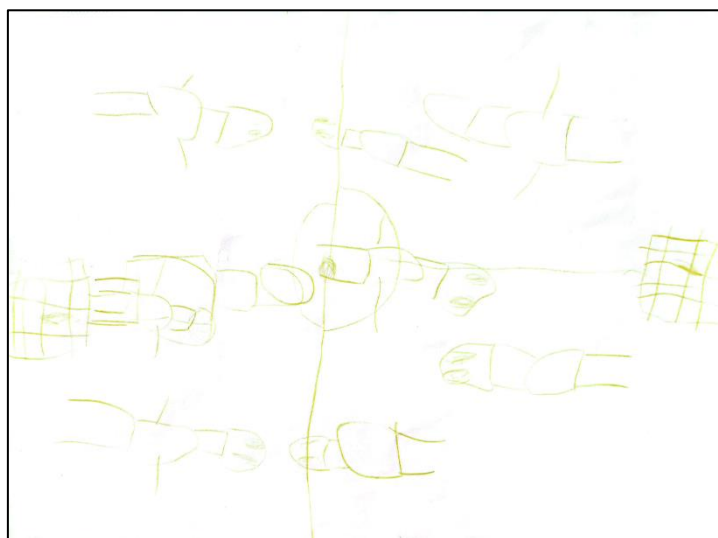
Dječak je na svome crtežu prikazao nogometni teren gdje se nalaze on i njegova tri prijatelja kao suigrači i protivnici. Koristio se jednom bojom kojom je vukao duge linije osrednje debljine. S obzirom na dječakovu ushićenost oko likovnog stvaranja, može se primijetiti povećana zelenkasto-smeđa mrlja u donjem lijevom dijelu crteža. Nacrtao je teren na kojemu se nalaze dva gola, lopta i uz nju strelica koja prikazuje smjer njezina kretanja, linije terena – unutarne i vanjske, te centar koji je pomaknut na desnu stranu umjesto da je na središtu.

Ljudske figure imaju glave bez kose, svaka od njih ima oči, nos i usta, no usta nisu svima u istome položaju. Također, svaki od prikazanih dječaka ima vrat, trup i ekstremitete, no dlanovi i prsti na njima kao i stopala ne postoje. Dvojica dječaka nose naočale, jedan igrač – golman s desne strane te jedini navijač.

Svaki dječak, osim onoga koji predstavlja navijača, uza sebe ima napisano svoje ime – to su dječakovi prijatelji iz skupine, ali samo jedan „Fran“ iliti dječak koji je stvorio crtež ima i brojku 10 napisanu i istaknutu na dresu. Osim napisanih imena, iznad dječakovih glava nalaze se oblačići s njihovim kratkim izjavama koje obično izgovaraju tijekom igre nogometne utakmice. To su izjave igrača poput: „JESAM TI DOBRO DODAO“, „BRAVO“, „GOL!“ i navijača „FRAN!“ „FRAN“.

Dječak koji stoji na голу ima tužan izraz lica zato što nije uspio obraniti gol, tj. uhvatiti loptu. Lopta je prikazana u голу, a uz nju je strelica koja prikazuje smjer njezina kretanja do gola. Dječak je rekao da je on zabio gol te zbog toga i dječak na tribinama, u publici, navija za njega.

Ovim se crtežom osjeti dječakova, zaista jaka, uživljenost u igru nogometa. Za vrijeme boravka vani, dječak i nekoliko njegovih prijatelja obgrlili su se međusobno oko ramena i vratova i počeli pjevati navijačke pjesme. Time su nagovijestili svoje iščekivanje za izvršavanje ovoga likovnoga zadatka.

Jan, 6 i pol godina

Dječak je nacrtao nogometni teren na kojemu se odvija utakmica. Zanimljiv je odabir žute bojice kao jedine kojom se služio za vrijeme svog likovnog stvaranja. Unatoč korištenju žute bojice, sve je zaista dobro vidljivo na crtežu. Golovi su prikazani kao mrežasti pravokutnici, lopta je jajastoga oblika, a ljudske su figure nalik „glavonošcima“.

Ljudske figure orijentirane su tako da stoje u vodoravnom položaju, no tko za koga igra otkrivamo tako da vidimo prema čijemu su голу okrenute čije noge. Većina ljudskih figura ima oči i ruke, dok zaista svi imaju glavu, deblji vrat, trup i doista tanke noge. Kako na nekim figurama nisu vidljive oči, daje se zaključiti, i sam dječak to govori, kako su ti igrači okrenuti leđima, pa se zato ne vide takvi detalji, što se ne može uzeti kao razlog za nedostatak prikaza ruku. Rukama nedostaju dlanovi i prsti, a nogama nedostaju stopala.

8. ZAKLJUČAK LIKOVNIH AKTIVNOSTI

Zaista je bio užitak osmišljavati i provoditi aktivnosti s djecom, posebno jer sam i sama pohađala isti vrtić te sam se ponovno vratila u iste prostorije u kojima djeca i dalje odrastaju, razvijaju se i sazrijevaju. Djeca su bila izrazito otvorena za suradnju, no važno je naglasiti da je u svakoj aktivnosti postojalo više i manje zainteresirane djece za rad. Dječji se pristup likovnom stvaranju u prethodno navedenim odgojnim skupinama može usporediti s profesionalnim pristupom umjetnika remek-djelu. Količina strpljivosti, posvećenosti i emocija koje unose zaista se može usporediti sa stvaranjem djela za izložbu. Posebno jer se u sobi njihova dnevnog boravka nalazio netko poput mene, tko im je bio u potpunosti nepoznat, ali sam im *dala prostora* za uočavanje mojeg zanimanja za proces stvaranja radova svakoga od njih kako bi se što više opustili, imali manju potrebu gledati prijateljev rad i zapravo kako bi stvorili rad koji predstavlja isključivo njih same.

9. ZAKLJUČAK

Emocije su vrlo važan faktor u razvoju djeteta, pa tako i u kvalitetnoj motivaciji za likovno stvaranje. Svakome dječjem radu potrebno je pristupiti na odgovarajući način, tj. pristupamo radu ovisno kojoj razvojnoj fazi dijete pripada. O tome nam eventualno mogu očekivanja od djeteta biti veća ili manja, ovisno o njihovim sposobnostima.

Prilikom provođenja likovnih aktivnosti u trima odgojnim skupinama, daje se primijetiti kako djeca, što su starija, traže sve više pohvala kako bi znala da je njihovo ponašanje zaista prihvatljivo te da su postigli uspjeh prilikom odrađivanja zadatka. Tako je, dakle, većina mlađe djece izrazito posvećena isključivo svome radu, dok starija gledaju radove druge djece kako bi uvrstili što više detalja kojih se i sami nisu dosjetila. Zbog toga se nerijetko pojavljuje više sličnosti među radovima starije djece nego što se oni razlikuju i dolazi do autentičnosti.

Kao rezultat analize dječjih crteža istaknula bih dječju tajanstvenost suprotnu otvorenosti. Uglavnom su sva djeca, u svim trima odgojnim skupinama, zaista sa zanimanjem i uživljenosti pristupila radu, no nisu sva s istom količinom oduševljenja prepričavala što se nalazi na njihovu crtežu. Ono što se ističe jesu obiteljski sklad i fluidnost radova koji možemo objasniti pomoću emocije sreće. Djeca članove svojih obitelji prikazuju sretnih izraza lica i nastoje što vjernije predočiti aktivnosti kojima se oni zajednički bave te koje ih istovremeno usrećuju. S druge strane, prilikom likovnog stvaranja uz poticaj i motivaciju glazbe, tj. stvaranja slobodnog crteža, djeca su bila sklona izuzetnoj apstraktnosti njihovih radova koje su kasnije isključivo jedino oni sami znali iščitati.

Kako bismo razumjeli što nam dijete želi poručiti svojim likovnim radom, potrebno je posvetiti dovoljno pažnje i vremena njegovu ponašanju, načinu izražavanja, aktivnostima koje ga usrećuju, rastužuju ili koje mu stvaraju određenu dozu straha. Zbog toga je važna suradnja s roditeljima kako bi *stopili* iskustva i viđenja djeteta i stvorili jasnu sliku njegovih misli, želja i potreba. Također je izuzetno važna edukacija i senzibilitet samog odgojitelja kako bi što kvalitetnije reagirao na likovni izričaj djeteta.

LITERATURA

Andrilović, V. i Čudina-Obradović, M. (1994). *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga.

Balić Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, broj 62/63, str. 2–8.

Bastašić, Z. (2014). Scenska lutka u psihoterapiji. *Etnološka istraživanja*, broj 18/19, str. 19–33.

Belamarić, D. (1986). Dijete i oblik: likovni jezik predškolske djece: knjiga za odgajatelje, roditelje, pedagoge, psihologe, psihijatre. Zagreb: Školska knjiga.

Bilić, V., Balić-Šimrak, A., Kiseljak, V. (2012). Nevizualni poticaji za dječje likovno izražavanje. *Dijete, vrtić, obitelj*, broj 68, str. 3–5.

Bilić, V. (2011). Susret učitelja likovne kulture sa zlostavljanom djecom, str. 107–121.

Bodulić V. (1982). *Umjetnički dječji crtež*, Zagreb: Školska knjiga.

Brajša-Žganec, A. (2003). *Emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap. Vol. 48, broj 4, str. 153–163.

Čorlukić, M., Krpan, J. (2020). *Što su emocije? – Suvremene neuroznanstvene teorije: What Are Emotions? – Contemporary Neuroscientific Theories*. Soc. psihijat. Vol. 48, broj 4, str. 50–71.

Gorup, P. (2019). Emocije i dječje likovno stvaralaštvo (završni rad).

Grgurić, N., Jakubin, M. (1995). *Vizualni likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.

Klunić, V., Đurić, Đ., PRO Dječji vrtići i jaslice (1995). Dječje potrebe i njihovo zadovoljavanje. *Zrno*, broj 12/13, str. 24–25.

Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A., Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus.

Mataija, V. (2015). Emocije u dječjem likovnom izražavanju (završni rad), str. 42.

Novaković, S. (2015). Uloga odgojitelja u likovnim aktivnostima djece rane i predškolske dobi. *Croatian Journal of Education*, 17 (Sp. Ed. 1), str. 153–163.

Peić, M. (1981). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.

Petrlík Huseinović, A. (2004). *Moja obitelj*. Zagreb: Tiskara Meić.

Timm-Bottos, J. (2016). Beyond counseling and psychotherapy, there is a field. I'll meet you there. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 33 (3), str. 160–162.

Izjava o izvornosti

Ja, Lorena Matić, izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojega rada te da se u njegovoj izradi nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.
